

usûl

İslam Araştırmaları

Islamic Researches | بحوث إسلامية

Sayı: 21, Ocak-Haziran 2014

İbn Ebî Hayseme'nin *Târîhi*'nde Sahâbî Olarak Gözüken Bazı Kişiler

Aziz GÖKÇE*

Öz: “İbn Ebî Hayseme’de Sahâbe Bilgisi” adlı yüksek lisans tezinde hadis âlimlerince kabul edilen sahâbî olma kriterlerine göre İbn Ebî Hayseme’nin *Târîhi*’ndeki sahâbîler tespit edilmiştir. Fakat onların bazıları temel sahâbe edebiyatında görülmemiştir. Bu makalede bu kişilerin sahâbî olup olmadıkları biraz daha detaylı olarak araştırılmış ve bu analiz için onların hayatları ve rivayetleri hakkındaki bilgiler incelenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak şurası anlaşılmıştır ki bunların bazıları sahâbîdir, fakat isimleri *Târîh*’te farklı olarak kaydedilmiştir. Bunların bazıları sahâbî değildir. Birinin ise sahâbîliği ihtilaflıdır. Bunların sahâbî olmayanlarının neden *Târîh*’te sahâbî olarak gözüktükleri açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Ebî Hayseme, sahâbî, rivayet.

Some People Appeared Sahâbah in *Târîkh* of Ibn Abî *Khaythama*

Abstract: In Master’s Thesis named of “Sahâbah Knowledge in Ibn Abî *Khaythama*” the sahâbah had been determined in *Târîkh* of Ibn Abî *Khaythama* according to the criterions of being sahâbî, which were accepted by the hadith sholars. But some of them hadn’t been seen in the guiding sahâbah literature. In this article whether these people are sahâbah were researched a little more detailed and for this analysis, the informations about their lifes and narratives were tried to be examined. Consequently here was understood that some of these are sahâbah; but their names were written differently in *Târîkh*, some of these aren’t sahâbah, one of these is controversial of being sahâbî. And why these people that aren’t sahâbah appeared as sahâbah in *Târîkh* was explained.

Keywords: Ibn Abî *Khaythama*, sahâbî, narrative.

İktibas / Citation: Aziz Gökçe, “İbn Ebî Hayseme’nin *Târîhi*’nde Sahâbî Olarak Gözüken Bazı Kişiler”, *Usûl*, 21 (2014/1), 103 - 128.

Giriş

Tam ismi Ebû Bekir Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb b. Şeddâd en-Nesâî el-Bağdâdî olan İbn Ebî Hayseme (ö. 279) birçok branşta alanında

* Sakarya Üniversitesi, Hadis Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

uzman hocalardan ders almış, hadis rivayetindeki güvenilirliği hususunda muhaddislerin ittifak ettiği bir âlimdir.¹ “İbn Ebî Hayseme’de Sahâbe Bilgisi” adlı yüksek lisans tezinde² bu âlimin *Târîh*³ adlı eserindeki sahâbiler İbn Hacer’in (ö. 852) “*Hz. Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem ile mümin olarak karşılaşan ve araya dinden çıkma olayı girmiş olsa da mümin olarak ölen kimsedir*”⁴ tanımı esas alınarak tespit edilmiştir. Ayrıca bu tezde diğer sahâbe edebiyatında bulunmadığı halde İbn Ebî Hayseme’nin *Târîhi*’nde sahâbî olarak görülen sekiz kişi bulunmuştur. Bu kişilerin sahâbî olduklarına iki yoldan biri ile ulaşılmıştır: İbn Ebî Hayseme’nin onları sahâbî olarak gördüğünü belirten başlıklar altında zikretmiş olması veya bu kişilerin isimlerinin sahâbî olma kriterlerine uygun olarak bazı rivayetlerde geçmiş olması ile.

Sahâbî olarak gözüken sekiz kişinin beşi “*Tesmiyetü Men Kâne fi’l-Medîne ba’de Rasûlillâh sallallâhü aleyhi ve sellem min Ashâbih*”⁵ veya “*Tesmiyetü Men Nezele bi’l-Kûfe min Ashâbi’n-Nebî sallallâhü aleyhi ve sellem*”⁶ başlıkları altında zikredilmişlerdir. Bunlar Meczee b. Zâhir, Osmân b. Abdillâh el-Adevî, Ubeydullâh b. Ka’b b. Âsım, Yezîd b. Abdirrahmân b. Ebî Âsım ve Zâzân Ebû Ömer’dir. Diğer üç kişi bazı rivayetler aracılığıyla tespit edilmişlerdir. Bunlar Nâfi’ b. Abdirrahmân, Nubayt b. Şarî’ın amcası ve Haşhâşü’l-Anberî’nin

¹ Abdullah Aydın, “İbn Ebî Hayseme”, *DİA*, 19/434.

² “İbn Ebî Hayseme’de Sahâbe Bilgisi”, Aziz Gökçe, 2011, 113 y., Sakarya Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı.

³ İbn Ebî Hayseme, *Târîh* adlı eserinde çeşitli konulara da değinmekle birlikte bilhassa Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem zamanından kendi dönemine kadar yaşamış ravileri tanıtmıştır. Bu eser âlimlerin övgüsüne mazhar olmuştur. 50 cüz olduğu ifade edilen *Târîh*’in çok eski nüshasından bazı parçalar Medine’deki Mahmûdiye ve Fas’taki Karaviyyîn kütüphanelerinde bulunur. Kullandığımız matbû nüshada bunlar esas alınmıştır. Bu iki el yazma nüshadan her birinin kitaptan içerdiği yer diğerinden ayrıdır. Karaviyyîn Kütüphanesi’ndeki nüsha 5. cüzden -9. cüz tam olmamakla birlikte- 9. cüze kadar olan kısmı kapsar. Mahmûdiye Kütüphanesi’ndeki nüsha 49 ve 50. cüzü ihtiva eder. Dolayısıyla kullandığımız bir cildi fihrist olmak üzere dört cilt halindeki matbû nüsha bu eserin büyüklüğüne nispetle az bir kısmını içerir (“İbn Ebî Hayseme’de Sahâbe Bilgisi”, s. 16, 34).

⁴ İbn Hacer, *Nüzhetu’n-Nazar*, s. 131.

⁵ İbn Ebî Hayseme, *Târîh*, 2/42-60.

⁶ İbn Ebî Hayseme, *a.g.e.*, 3/5-48.

babasıdır. Bu çalışmada zikredilen sekiz kişinin *Târîh*'i de kaynak olarak kullanan temel sahâbe edebiyetinde neden zikredilmedikleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu husus araştırılırken zikredilen kişiler biyografi ve rivayetleri dikkate alınarak biraz daha detaylı incelenecektir. İncelemede bunlardan birinin sahâbiliğinin ihtilafı, bir diğeri ise tâbiûndan olduğu görülecektir. Diğerlerinde ise farklı yazım veya muhakkikin tercihleri sebebiyle bir kısmının sahâbî olduğu, diğer kısmının ise olmadığı fark edilecektir.

I. İsimleri *Tarih*'te Farklı Zikredilenler

A. Meczee b. Zâhir

Meczee b. Zâhir, İbn Ebî Hayseme'nin *Târîhi*'nde Kûfe'deki sahâbilerin içinde zikredilmiştir.⁷ Diğer kaynaklara bakıldığında Meczee hakkında şu bilgilerin aktarıldığı görülür:

Tam ismi Meczee b. Zâhir b. el-Esved el-Eslemî'dir. Kûfeli tâbiilerdendir. Buhârî (ö. 256), Müslim (ö. 261) ve Nesâî'de (ö. 303) rivayetleri vardır. Babası Zâhir (ö. ?),⁸ Abdullâh b. Ebî Evfâ (ö. 87-8), Nâciye el-Eslemî (ö. 60?) ve diğerlerinden hadis dinlemiştir. Kendisinden de Şu'be b. el-Haccâc (ö. 160), İsrâîl b. Yûnus (ö. 160-2), Şerîk b. Abdillâh en-Nehâî (ö. 177) ve diğerleri hadis almıştır. Ebû Hâtim (ö. 277) ve Nesâî'nintevsik ettiği Meczee'yi İbn Hibbân (ö. 354) *Sikâtı*'nda zikretmiştir.⁹ Meczee'nin vefat tarihi hakkında bir bilgi bulunamamıştır.

Onun rivayetlerine bakıldığında bunların bazısının mevkûf olmakla birlikte¹⁰ çoğunun merfû olduğu gözlenir. Merfû rivayetlerinin bazısında Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem* ile arasında bir kişi vardır. Abdullâh b. Ebî

⁷ İbn Ebî Hayseme, *a.g.e.*, 3/17-8.

⁸ Zâhir'den oğlu Meczee dışında kimse rivayette bulunmamıştır: Müslim, *Münferidât*, 1/38.

⁹ Meczee b. Zâhir hk. bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 8/39; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 8/416; İbn Hibbân, *Sikât*, 5/457; Bâcî, *Ta'dîl*, 2/832; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/241-2; Zehebî, *Târîh*, 8/217; İbn Hacer, *Tehzîb*, 10/45-6; Hazrecî, *Hulâsa*, s. 369.

¹⁰ Buhârî, *Meğâzî*, 35 (s. 793).

Evfâ vasıtasıyla naklettiği hamd ve tezkiye konulu hadis¹¹ ve babası Zâhir aracılığıyla aktardığı aşûre orucuyla ilgili rivayetler¹² bunlardandır. Meczee'nin bazı merfû rivayetlerinde ise Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem* ile arasındaki kişi sayısı ikidir. Mesela hedy¹³ ile ehlî eşek etlerinin yasaklanması¹⁴ hakkındaki rivayetleri bu şekildedir.

Başka hiçbir kaynakta sahâbî olarak belirtilmeyen ve Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*'den sahâbîler aracılığıyla rivayette bulunan Meczee'nin tâbiûndan olduğu anlaşılır. *Târih*'te ise Meczee'nin Kûfe'deki sahâbîler verilirken 97 kişi¹⁵ içinde 35. sırada zikredildiği görülür.¹⁶ Ancak burada bir yazım hatası olmalıdır. Muhtemelen isminin başından "Ebû" kelimesi düşmüştür. Bu durumda doğrusu "Ebû Meczee b. Zâhir: Meczee b. Zâhir'in babası" şeklindedir. İbn Abdilberr (ö. 463) de bu ismi böyle kaydetmiştir: - أبو مجزأة بن زاهر وهو -¹⁷ زاهر بن الأسود

¹¹ Müslim, Salât, 204 (s. 198); Nesâî, el-Ğusl ve't-Teyemmüm, 3-4 (s. 69-70).

¹² İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 3/55; a. mlf., *Müsned*, 2/157; Tahâvî, *Şerhu Müşkil*, 6/47; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 5/274; a. mlf., *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 1/186.

¹³ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4/207.

¹⁴ Buhârî, *Meğâzî*, 35 (s. 793).

¹⁵ *Târih*'in baskısında baştan sona paragraflar numaralanarak sıralanmıştır. Sahâbîlerin zikredildiği yerde onlar için ayrı bir sıralama söz konusu değildir. Kûfe'deki sahâbîlerin sıralandığı yerde farklı hususlar dikkate alınarak sahâbî sayısı farklı zikredilebilir. Mesela altlarındaki ifadelere bakılarak 18 ve 25. sırada zikredilenler muhakkik tarafından eklenmişlerdir. Yoksa altlarında zikredilen rivayetlerin izahı olmayacaktır. İki kişinin ismi tekrar etmiştir (24-36 ile 84-94. sıradakiler). İki kişinin ismi yanlarında başkası zikredilerek verilmiştir (56 ve 72. sıradakiler). Bu şekilde bakıldığında 97 alt başlıkta sahâbîler sıralanmış olur. Burada bu sayı esas alınmıştır. Ayrıca bu sahâbîlerin tanıtımında geçen diğer sahâbîler eklendiğinde Kûfe'deki sahâbîlerin tanıtımında 108 sahâbînin geçtiği görülür. Bu sayıya yedi kardeş olup hepsinin de hicret ettiği belirtilmekle birlikte en-Nu'mân b. Mukarrin dışında isimleri verilmeyen 32. sırada zikredilen Benû Mukarrin dâhil değildir.

¹⁶ İbn Ebi Hayseme, *Târih*, 3/17-8.

¹⁷ İbn Abdilberr, *İstîâb*, s. 258. Bu kişiyi tanıtırken Ebû Nuaym ve İbnü'l-Esir *Ebû Meczee*, İbn Hacer ise *vâlidü Meczee* ifadesini kullanmıştır (*Ma'rifetü's-Sahâbe*, 3/1229; *Üsdü'l-Ğâbe*, 2/93; *İsâbe*, 3/2). Zâhir b. el-Esved'in bey'at-ı ridvâna katıldığı ve Kûfe'de ikâmet ettiği bildirilmiştir. Ayrıca bkz. İbn Kâni', *Mu'cemü's-Sahâbe*,

B. Nâfi' b. Abdurrahmân

Nâfi' b. Abdurrahmân'ın sahâbîliği bir rivayetteki “*Resûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem ile geldim*” ve “*bana şöyle dedi*” ifadelerinden tır.¹⁸Nâfi' b. Abdurrahmân'ın sahâbî olarak anlaşılmasına sebep olan bu rivayet, Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*'in, yanındaki bir kişi aracılığıyla “*Hz. Ebû Bekir (ö. 13), Hz. Ömer (ö. 23) ve Hz. Osmân'ı (ö. 35) Cennet ile müjdelemesi*” hakkındadır.

Târîh'te bu hadisin dört aktarımı verilmiştir.¹⁹Bunların hepsinin Ebû Seleme b. Abdurrahmân'da (ö. 94 veya 104) birleştiği ve ona kadar senedin mutasıl olduğu görülür. Bu rivayetlerden önce Yahyâ b. Maîn'e (ö. 233) sorulan “*Yezîd²⁰ b. Hârûn'un 'Bize Muhammed b. Amr, Ebû Seleme'den (naklen) rivayet etti ki, o şöyle demiş: 'Bize Nâfi' b. el-Hâris rivayet etti ki...' ifadesi aktarılıp onun da 'Mürseldir. İkinin arasında Ebû Mûsâ el-Eş'arî vardır'*” dediği nakledilmiştir. *Târîh*'te verilen rivayetler şunlardır:

(1) Mûsâ b. İsmâîl (ö. 223)-Hammâd b. Seleme (ö. 167)-Muhammed b. Amr (ö. 144-5)-Ebû Seleme senediyle gelen “*Resûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem yanında bir adam varken bir bahçeye girdi. Biraz sonra bir adam gelip kapıyı açmak istedi. Bunun üzerine Resûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem (yanındakine) 'Git, ona izin ver ve onu Cennet ile müjdele' dedi. Adam bir de baktı ki gelen Ebû Bekir'di...'*” rivayetidir. Bu aktarım, tâbiûndan Ebû Seleme'nin²¹ Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*'den doğrudan aktarmış olmasından dolayı mürsel veya mu'daldır.

(2) Mus'ab b. Abdillâh (ö. 236)-ed-Dahhâk b. Osmân (ö. 180)-Abdurrahmân b. Ebi'z-Zinâd (ö. 174)-Ebu'z-Zinâd (ö. 130-2)-Ebû Seleme-Abdurrahmân b. Nâfi' b. Abdilhâris el-Huzâî (ö. ?) tarikiyle gelen Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin (ö. 42-53) “*Resûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem Medine'deki bir*

1/237-8; Bâcî, *Ta'dîl*, 2/631;Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/270-1; İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/305; Hazrecî, *Hulâsa*, s. 130.

¹⁸ İbn Ebî Hayseme, *Târîh*, 2/140-1.

¹⁹ İbn Ebî Hayseme, *a.g.e.*, 2/140-1.

²⁰ Buradaki *Yezîd* ismi baskıda muhtemelen başındaki “*ي*” harfi unutulmuş *Zeyd* şeklinde yazılmıştır.

²¹ İbn Hibbân, *Sikât*, 5/1; İbn Hacer, *Tehzîb*, 12/115-8.

bahçede kuyunun yığma yerinin üzerindeydi. Ebû Bekir kapıyı çaldı. Bunun üzerine Resûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem 'Ona izin ver ve onu Cennet ile müjdele' dedi..." ifadesidir. Ebû Seleme, Abdurrahmân b. Nâfi' el-Huzâî²² ve Ebû Mûsâ²³ arasında hoca-talebe ilişkisinin olması sebebiyle muttasıl olduğu söylenebilir.

(3) Ebû Hayseme (ö. 234)-Yezîd b. Hârûn (ö. 206)-Muhammed b. Amr-Ebû Seleme aracılığıyla gelen Nâfi' b. Abdirrahmân'ın "*Resûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem ile bir bahçeye girinceye kadar geldim. Bana 'Benim için kapıyı tut' dedi...*" ifadesidir. Nâfi b. Abdirrahmân *Târih*'teki bu rivayetten dolayı sahâbî olarak gözükmekle birlikte kaynaklarda bu isimdeki kişinin 169'da öldüğünün ve Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*'e birkaç ravi aracılığıyla ulaşabildiğinin görülmesi onun sahâbî olmadığını gösterir.²⁴ Ayrıca Ebû Seleme'nin rivayette buldukları arasında Nâfi' b. Abdirrahmân zikredilmemiştir. Zaten 94 veya 104'te ölen Ebû Seleme'nin 169'da ölen birinden rivayette bulunması çok düşük bir ihtimaldir. Ancak Ebû Seleme'nin rivayet ettikleri içinde bu isme yakın Nâfi' b. Abdilhâris'in (ö. ?) adı geçmiştir. Bu durum Nâfi' b. Abdirrahmân'ın yazımında bir yanlışlık olduğunu düşündürür.

Bu konuyu aydınlatan diğer bir husus, bu rivayetin senedinin Nâfi' b. Abdirrahmân'a kadar olan kısmının bu aktarımlardan önce Yahyâ b. Maîn'e sorulan rivayetin senedini içermesidir. Bu seneden tek farkı Nâfi'nin babasının. *Abdirrahmân* yerine *el-Hâris* olarak geçmesidir. Nâfi' b. Abdirrahmân'ın zikredildiği rivayetteki metne benzer içerikteki bir sonraki rivayette de isim Nâfi' b. el-Hâris el-Huzâî olarak geçmiştir.

²² İbn Hıbbân, *Sikât*, 5/81; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 17/454-5; İbn Hacer, *İsâbe*, 5/157 –Önceki eserlerde yanlışlıkla sahâbî denilen, ancak sahâbî olmayanların zikredildiği 4. kısım-; a. mlf., *Tehzib*, 6/285; Hazrecî, *Hulâsa*, s. 235.

²³ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 4/148; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 5/138; İbn Kâni', *Mu'cemü's-Sahâbe*, 2/124-5; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 4/1749-54; İbn Abdilberr, *İstîâb*, s. 432-3; Bâcî, *Ta'dil*, 2/900; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, 3/263-5; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 15/446-452; Zehebî, *Târih*, 4/139-46; a. mlf., *Kâşif*, 1/586; İbn Hacer, *İsâbe*, 4/119-20; a. mlf., *Tehzib*, 5/362-3; Hazrecî, *Hulâsa*, s. 210.

²⁴ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 8/87; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 8/456-7; İbn Hıbbân, *Sikât*, 7/532; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 29/281-4; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 10/484-86; İbn Hacer, *Tehzib*, 10/407-8; Hazrecî, *Hulâsa*, s. 399.

İsâbe'de *Nâfi' b. el-Hâris el-Huzâî*'nin isminin doğru şeklinin *Nâfi' b. Abdilhâris el-Huzâî* olması gerektiği bildirilmiştir.²⁵ Bu kişi kaynaklarda sahâbe içinde değerlendirilmekle birlikte Vâkîdî (ö. 207) onun sahâbî olmadığını ifade etmiştir.²⁶ Onun Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*'den rivayette bulunduğu belirtilmekle birlikte bazı kaynaklarda tanıtımı esnasında onun Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*'den bir iki rivayetine yer verilmiş, sonra Vâkîdî'nin, *Nâfi' b. Abdilhâris*'in sahâbîliğini kabul etmeme sebebi olarak onun bu hadisi/hadisleri Ebû Mûsâ aracılığıyla naklettiğini söylediği aktarılmıştır.²⁷

Yukarıdaki ifadelerden *Nâfi' b. el-Hâris (Abdilhâris)*'in sehven *Nâfi' b. Abdirrahmân* şeklinde yazıldığı ve kendisinin Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*'den rivayeti olmasına binaen üçüncü rivayetin muttasıl olduğu söylenebilir. Ancak Yahyâ b. Maîn ve Vâkîdî gibi bazı âlimlere göre senedde Ebû Mûsâ el-Eş'arî zikredilmemiş olup rivayet mürseldir.

(4) Yahyâ b. Eyyûb (ö. 233-4)-İsmâîl b. Ca'fer (ö. 180)-Muhammed b. Amr-Ebû Seleme yoluyla gelen *Nâfi' b. el-Hâris el-Huzâî*'nin "*Resûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem bir bahçeye girdi...*" ifadesidir. Bu rivayet de üçüncü rivayet gibi muttasıl veya mürsel olarak değerlendirilebilir.

Bahis konusu rivayet, diğer kaynaklarda büyük çoğunlukla Ebû Mûsâ'dan naklolunmuştur.²⁸ Ayrıca benzer rivayetler Bilâl (ö. 20),²⁹ İbn Mes'ûd (ö.

²⁵ *Nâfi' b. el-Hâris* adlı kişiler için bkz. İbn Hacer, *İsâbe*, 6/224-5.

²⁶ *Nâfi' b. Abdilhâris* hk. bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 8/82; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 8/451; İbn Hibbân, *Sikât*, 3/412-3; İbn Kâni, *Mu'cemü's-Sahâbe*, 3/139-140; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 1/322, 5/2672-3; İbn Abdilberr, *İstîâb*, s. 718; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, 4/524-5; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/279-80; Zehebî, *Kâşif*, 2/314; İbn Hacer, *İsâbe*, 6/226 -1. Kısım-; a. mlf., *Tehzîb*, 10/406-7; Hazrecî, *Hulâsa*, s. 399.

²⁷ İbn Abdilberr, *İstîâb*, s. 718; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, 4/524-5; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/280.

²⁸ Buhârî, *Fezâilü's-Sahâbe*, 5 (s. 701), 6, 7 (s. 705), Edeb, 119 (s. 1196-7), Fiten, 17 (s. 1356), *Ahbâru'l-Âhâd*, 3 (s. 1385); Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe*, 28-29 (s. 977-8)...

²⁹ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/304-5; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 4/205-6.

32),³⁰ İbn Amr (ö. 65-69),³¹ İbn Ömer (ö. 73-4),³² Enes (ö. 90-1)³³ ve Nâfi b. Abdilhâris³⁴ *radiyallâhü anhüm*'den de aktarılmıştır. *Târih*'te zikredilen rivayette sahâbî olarak gözüken Nâfi b. Abdirrahmân'ın adı diğer rivayetlerde hiç geçmemiş; bu isme benzer olarak Nâfi b. Abdilhâris zikredilmiştir.

Kaynaklarda Nâfi' b. Abdilhâris'in konumuzla ilgili rivayetlerine genel olarak bakıldığında birkaç husus dikkat çeker. Bazı rivayetlerde Nâfi' b. Abdilhâris'in Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem* ile doğrudan konuşan kişi olduğu görülür.³⁵ Bazı rivayetlerde onun bu olayı aktardığı; ancak Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*'in onunla mı başkasıyla mı konuştuğunun kesin belli olmadığı gözlemlenir.³⁶ Bir kısım rivayette ise onun Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem* ile konuşma yapan kişinin Bilâl olduğunu aktardığı gözlenir.³⁷ Bunların farklı olayları gösteriyor olmaları da mümkündür. Nâfi' b. Abdilhâris'in oğlu Abdurrahmân ise bu olayı Ebû Mûsâ el-Eşari'den rivayet etmiştir.³⁸ Nâfi' b. Abdilhâris'in rivayetleri gibi oğlu Abdurrahmân'ın rivayetlerini de Ebû Seleme b. Abdirrahmân onlardan aktarmıştır.

Sonuçta *Târih*'te Nâfi' b. Abdirrahmân'ın ifadelerinin zikredilen kısmı onun sahâbî olma kriterine uyduğunu gösterir. Ancak kaynaklarda tanıtılan bu isimdeki kişi sahâbî değildir. *Târih*'te benzer iki rivayette bu kişinin Nâfi' b. el-Hâris (Abdilhâris) el-Huzâi olarak geçmesi isminde yanlış yazılma ihtimali-

³⁰ Ahmed, *Fezâilü's-Sahâbe*, 1/104-5; Tirmizî, *Menâkıb*, 18 (s. 838) (Tirmizî bu konuda Câbir ve Ebû Mûsâ'dan da rivayet bulunduğunu, zikrettiği İbn Mes'ûd'dan gelen rivayetin garib olduğunu söylemiştir).

³¹ Tayâlisî, *Müsned*, 4/44; Ahmed, *Müsned*, 11/106; a. mlf., *Fezâilü's-Sahâbe*, 1/192.

³² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* 12/327.

³³ Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 7/45; Tahâvî, *Şerhu Müşkil*, 4/400; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 5/231-2, 7/207.

³⁴ İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, 2/251-2; a. mlf., *Musannef*, 12/55; Ahmed, *Müsned*, 24/87-8, 90; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 142 (s. 938); İbn Ebî Âsım, *Âhâd*, 4/312; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 3/164.

³⁵ İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, 2/251-2; a. mlf., *Musannef*, 12/55; Ahmed, *Müsned*, 24/87-8; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 142 (s. 938).

³⁶ Ahmed, *Müsned*, 24/90; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 3/164; Ebû Nuaym, *Ma'rîfetü's-Sahâbe*, 5/2673.

³⁷ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/304-5; Ebû Nuaym, *Ma'rîfetü's-Sahâbe*, 5/2673.

³⁸ Ahmed, *Müsned*, 32/421; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/304.

ni akla getirir. Konumuzla ilgili rivayetteki bu kişinin diğer kaynaklarda da hep Nâfi' b. Abdilhâris olarak zikredilmesi, ayrıca bunlardaki ve *Târîh*'teki rivyeti Ebû Seleme b. Abdirrahmân'ın aktarması isimde yanlış yazım ihtimalini kuvvetlendirir. Bu nedenle *Târîh*'te Nâfi b. Abdirrahmân şeklinde yazılan kişinin aslında Nâfi b. Abdilhâris el-Huzâî olduğunun kuvvetle muhtemel olduğu söylenebilir.

C. Ubeydullâh b. Ka'b b. Âsım

Târîh'te Medine'deki sahâbîler içinde zikredip hakkında Bedir günü humustan sorumlu olduğu, h. 33'te öldüğü ve cenaze namazını Hz. Osman'ın kıldırıldığı bilgisi verilmiştir.³⁹ Diğer kaynaklara bakıldığında bu özelliklere sahip kişinin Abdullâh b. Ka'b b. Âsım olması gerektiği görülmüştür. Dolayısıyla *Târîh*'te Ubeydullâh b. Ka'b b. Âsım olarak zikredilen kişinin ismi *Abdullâh* yerine *Ubeydullâh* şeklinde yazılmış gözükmektedir.⁴⁰

Sahâbe edebiyatında zikredilen Abdullâh b. Ka'b isimli sahâbîlerden Mâzin b. Neccâr oğullarından olan *Abdullâh b. Ka'b b. Amr b. Avf* ve *Abdullâh b. Ka'b b. Zeyd b. Âsım* hakkında bazı ihtilaflar bulunur. İbnü'l-Esîr (ö. 630), bu iki sahâbî hakkındaki bilgileri birbirine karıştıran ve/veya bunların sadece birinden bahsedenlere temas etmiştir.⁴¹ Ancak bu alandaki en uzman kişilerden oldukları halde kendisi ile İbn Hacer'in de onlar hakkında farklı bazı bilgiler verdikleri görülür. Mesela "Ebu'l-Hâris" künyesi hakkında İbnü'l-Esîr ikisi için de bu bilgiyi aktarmakla birlikte doğrusunun Abdullâh b. Ka'b b. Amr b. Avf'a ait olduğunu söylerken İbn Hacer bu künyeyi Abdullâh b. Ka'b b. Zeyd b. Âsım'ın tanııtımında nakletmiştir. Hz. Osmân'ın cenaze namazını kıldırıldığı kişi hakkında İbnü'l-Esîr doğrusunun Abdullâh b. Ka'b b. Amr b.

³⁹ İbn Ebî Hayseme, *Târîh.*, 2/59. "İbn Ebî Hayseme'de Sahâbe Bilgisi" adlı tezde (s. 89) "*Bedir günü humus/ganimetlerden sorumlu yapıldığı*" şeklinde tercüme edilmesi gereken ifade yanlışlıkla "*Bedir günü beş yaşında olduğu*" şeklinde tercüme edilmiştir.

⁴⁰ Muhakkik Küfe'deki sahâbîler içinde verilen Abdullâh b. Ebî Evfâ'nın zikredildiği yerin dipnotunda *Abdullâh* kelimesinin *Ubeydullâh*'a benzer bir şekilde yazıldığını belirtmiştir (İbn Ebî Hayseme, *Târîh*, 3/18, dn. 2). Abdullâh b. Ka'b'ın okunuşunda da bu durumla karşılaşılmış; ama buradaki durum gözden kaçırılmış olmalıdır.

⁴¹ Bu konuda açıklamalar için bkz. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, 3/268-9.

Avf olduğunu söylerken İbn Hacer bunu Abdullâh b. Ka'b b. Zeyd b. Âsım'ın tanıtımında zikretmiştir.⁴²

Abdullâh b. Ka'b b. Zeyd b. Âsım hakkında nesebinden İbn Sa'd (ö. 230) ve ona uyan bazılarının Zeyd'i düşürdüğü söylenmiştir. İbn Ebî Hayseme de bu şekilde onu Abdullâh b. Ka'b b. Âsım olarak zikredenlerdendir.

D. el-Haşhâşü'l-Anberî'nin Babası

el-Haşhâşü'l-Anberî'nin "Yanımda babam varken Nebî sallallâhü aleyhi ve sellem'e geldim..." şeklinde geçen ifadesinden sahâbî olduğu anlaşılmıştır. *Târîh*'te Haşhâş'ın oğluyla Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*'e geldiğini belirten bir rivayet de verilmiştir.⁴³ Ancak temel sahâbe edebiyatında Haşhâş ve oğlu zikredilirken babası zikredilmemiştir.

Kaynaklarda el-Haşhâş et-Temîmî el-Anberî'nin babasının ismi hakkında Hâris, Mâlik ve Hıbbân gibi farklı ifadeler kullanılmıştır. Haşhâş'ın Mâlik, Kays ve Ubeyd adlı çocuklarından bahsedilip bunların sahâbî oldukları ve onun, oğlu Mâlik ile Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*'in huzuruna geldiği belirtilmiştir. Onun Husayn b. Ebi'l-Hurr'ın (ö. 72?) dedesi ve Basra kadısı Muâz b. Muâz'ın (ö. 195-6) büyük dedesi olduğu bildirilmiştir. Müellefe-i kulübden olduğu söylenmiştir. Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*'den naklettiği tek bir hadisi olup bunu İbn Mâce (ö. 273) ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241) kendisinde hiçbir beis olmayan bir senedle aktardıkları bildirilmiştir. Kendisinden bu rivayeti Husayn b. Ebi'l-Hurr rivayet etmiştir.⁴⁴ Haşhâş ve çocuklarının vefat tarihleri hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Târîh'te Haşhâş'ın baş kısmı verilen rivayeti diğer kaynaklarda şöyle geçer: "Nebî sallallâhü aleyhi ve sellem'e yanımda oğlum varken geldim ve (Nebî

⁴² Bu sahâbiler hk. bkz. Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 4/1762-3; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, 3/268-70; İbn Hacer, *İsâbe*, 4/122-3.

⁴³ İbn Ebî Hayseme, *Târîh*, 1/110-1.

⁴⁴ el-Haşhâşü'l-Anberî hk. bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 3/225-6; İbn Hıbbân, *Sikât*, 3/112-3; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 2/996-8; İbn Abdilberr, *İstîâb*, s. 213; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, 1/613; Zehebî, *Kâşif*, 1/372; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/248; İbn Hacer, *İsâbe*, 2/114; a. mlf., *Tehzîb*, 3/141; Hazrecî, *Hulâsa*, s. 108.

sallallâhü aleyhi ve sellem) ‘*Sen ona zarar veremezsin, o da sana zarar veremez buyurdu.*’⁴⁵ Haşhâş’ın bu rivayetinin içerik olarak benzeri başka sahâbîlerden de nakledilmiştir. Ancak Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*’in baba ve oğla özel olarak hitabı şeklinde Haşhâş’ın dışında sadece Ebû Rimse’den (ö. ?) rivayet edilmiştir. Ebû Rimse’den gelen rivayetler iki kısımdır. Birincisinde Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem* ile konuşan babası olup yanındaki kendisidir.⁴⁶ İkincisinde ise Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem* ile konuşan kendisi olup yanındaki oğludur.⁴⁷ Sahâbî olan Ebû Rimse’nin ismi hususunda Rifâa b. Yesribî, Yesribî b. Rifâa ve Haşhâş gibi birçok iddiada bulunulmuştur. Dolayısıyla bu kişi zikredilen Haşhâş olabileceğini düşündürebilir. İkisinin de sadece Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*’den rivayette bulunmaları ve “Temîmî” nisbeleri dışında aralarında benzerlik yoktur. Bazı kaynaklarda Ebû Rimse’nin “Temîmî” nisbesi belirtilirken ise temrîz sigasının kullanıldığı görülür. Ayrıca Haşhâş’ın tek ravisi Husayn b. Ebi’l-Husayn iken Ebû Rimse’nin İyâd b. Lakîd (ö. 119?) ve Sâbit b. Ebî Munkız (ö. ?) adlı ravilerinden bahsedilmiştir.⁴⁸ Sonuçta Haşhâş ve Ebû Rimse’nin aynı kişiler olma ihtimali zayıflamaktadır.

Bu rivayet Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*’den “*Hiçbir baba çocuğuna, hiçbir çocuk da babasına zarar veremez*”⁴⁹ ve “*Hiçbir nefis diğerine zarar veremez*”⁵⁰ gibi genel bir ifade olarak Amr b. el-Ehvas (ö. ?),⁵¹ Sa’lebe b.

⁴⁵ İbn Mâce, Diyât, 26 (s. 454). Ayrıca bkz. İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, 2/198; Ahmed, *Müsned*, 31/376, 34/368; İbn Ebî Âsım, *Âhâd*, 2/409.

⁴⁶ Ebû Dâvûd, Teraccül, 18 (s. 750), Diyât, 2 (s. 809); Nesâî, Kasâme, 42 (s. 737).

⁴⁷ Ahmed, *Müsned*, 11/676, 678, 682, 685, 690; 29/39, 43-44, 31/376, 34/368; Dârimî, Diyât, 25 (3/1542-3); İbn Ebî Âsım, *Âhâd*, 2/366; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr* 22/278, 281, 283.

⁴⁸ Ebû Rimse hk. bkz. İbn Hibbân, *Sikât*, 3/81-2; İbn Kâni’, *Mu’cemü’s-Sahâbe*, 1/189-190, 3/240-1; İbn Abdilberr, *İstîâb*, 1/161, 231; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, 1/259, 442, 2/82; İbn Hacer, *İsâbe*, 7/68; a. mlf., *Tehzîb*, 12/97; Hazrecî, *Hulâsa*, s. 449-50.

⁴⁹ Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 10 (s. 692).

⁵⁰ Nesâî, Kasâme, 42 (s. 737).

⁵¹ İbn Mâce, Diyât, 26; Tirmizî, Fiten, 2 (s. 488), Tefsîru’l-Kur’ân, 10 (s. 692).

Zehdem (ö. ?),⁵² Târik b. Abdillâh el-Muhâribî (ö. 60?)⁵³ ve Üsâme b. Şerîk'ten (ö. 70?)⁵⁴ de rivayet edilmiştir.⁵⁵

Târîh'te ise Haşhâş'ın rivayeti şu üç şekilde geçmiştir:⁵⁶

1. Saîd b. Süleymân (ö. 225)-Hüseyim (ö. 183)-Yûnus b. Ubeyd (ö. 139)-Husayn b. Ebi'l-Hurr tarikinden Haşhâş'ın "*Yanımda babam varken Nebî sallallâhü aleyhi ve sellem'e geldim...*" ifadesi nakledilmiştir.⁵⁷

2. Ahmed b. Hanbel (ö. 241)-Hüseyim-Yûnus b. Ubeyd-Husayn b. Ebi'l-Hurr senedi aracılığıyla Haşhâş'ın "*Nebî sallallâhü aleyhi ve sellem'e geldim...*" şeklindeki sözleri aktarılmıştır.

3. 2. ile aynı tarikten olup Haşhâş'ın "*Yanımda oğlum varken Nebî sallallâhü aleyhi ve sellem'e geldim...*" ifadesi zikredilmiştir.

İbn Ebî Hayseme'nin *Târîhi*'ndeki rivayet dışında el-Haşhâşü'l-Anberî'nin tek rivayetinin geçtiği bütün kaynaklarda Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem* ile konuşan kendisidir. Yanındaki ise oğludur.⁵⁸ Bu rivayetlerin hepsinin de *Hüseyim-Yûnus b. Ubeyd-Husayn b. Ebi'l-Hurr-el-Haşhâş* ana tarikinden geldikleri, sonra farklı kollara ayrıldıkları görülür. Sadece *Târîh*'te geçen Haşhâş'ın "babasının" zikredildiği rivayeti, ana tarikten Saîd b. Süleymân'ın aktardığı gözlenir. Ana tarikten Saîd b. Süleymân'ın naklettiği rivayet Ta-

⁵² Bu kişiden rivayet Sa'lebe b. Zehdem el-Yerbûî/el-Hanzalî, Sa'lebe b. Yerbû'dan veya Yerbû' oğullarından bir adam şeklinde çeşitli isimler altında gelmiştir: Tayâlisî, *Müsned*, 2/585; İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, 2/145; Ahmed, *Müsned*, 27/159, 38/252; İbn Ebî Âsım, *Âhâd*, 2/386-7; Nesâî, Kasâme, 42 (s. 737-8); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 2/85.

⁵³ İbn Mace, *Diyât*, 26; Nesâî, Kasâme, 42 (s. 738).

⁵⁴ İbn Mace, *Diyât*, 26.

⁵⁵ Ebû Rimse'den bu rivayet genele yapılan hitabı iştmesi şeklinde de gelmiştir. Bu rivayetler için bkz. Ahmed, *Müsned*, 11/674, 29/41.

⁵⁶ İbn Ebî Hayseme, *Târîh*, 1/110-1.

⁵⁷ Muhakkik bu rivayeti verip aslında böyle geçtiğini belirttikten sonra bazı kaynaklara atıf yaparak bunlarda rivayetin "*Yanımda oğlum varken...*" şeklinde geçtiğini belirtmiştir.

⁵⁸ İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, 2/198; Ahmed, *Müsned*, 31/376, 34/368; İbn Mâce, *Diyât*, 26 (s. 454); İbn Ebî Âsım, *Âhâd*, 2/409; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 4/217.

berânî'den (ö. 360) de gelmiştir. Taberânî'nin *Muhammed b. el-Fadl es-Sekatî* (ö. 288)-*Saîd b. Süleymân* aracılığıyla aracılığıyla ana tarikten naklettiği rivayette Haşhâş'ın ifadeleri şu şekildedir: “Yanımda oğlum varken Resûlullâh *sallallâhü aleyhi ve sellem'e geldim ve Resûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem 'Sen ona zarar veremezsin, o da sana zarar veremez' buyurdu.*” Taberânî'nin, İbn Ebî Hayseme'nin *Târîhi'*nde geçen rivayetle aynı tarikten gelen rivayetinde de Haşhâş'ın yanındaki oğlu olması *Târîh'*te bir yanlışlık yapılmış olma ihtimalini kuvvetlendiren bir husustur.

Sonuçta Haşhâş'ın babası sadece İbn Ebî Hayseme'nin *Târîhi'*nde geçmiştir. *Saîd b. Süleymân-Hüşeym-Yûnus b. Ubeyd-Husayn b. Ebi'l-Hurr-el-Haşhâş* tariklidir. Gerek bu tarikten gelen Taberânî'nin rivayetinde gerekse Haşhâş'tan nakledilen diğer rivayetlerde Haşhâş'ın yanındaki oğlu olması *Târîh'*teki Haşhâş'ın babasının zikredildiği rivayette bir yanlışlık olduğunu düşündürür. Burada “إبني” yazılacakken “ن” unutulmuş “أبي” şeklinde yazılmış olmalıdır. Bu şekilde olması hem diğer kaynaklarla hem de *Târîh'*teki rivayetler arasında uyum sağlanmasını mümkün kılar.

II. İsimleri Târîh'te Doğru Zikredilenler

A. Nubayt b. Şarît'in Amcası

Nubayt b. Şarît'in (ö. ?) *Târîh'*te geçen şu ifadesinden sahâbî olduğu anlaşılmıştır: “*Babam ve amcamla birlikte haccettim. Babam bana 'Şu kırmızı devenin sahibini, şu konuşanı görüyor musun? O Resûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem'dir.'*”⁵⁹ Bu ifade Nubayt b. Şarît ile babası ve amcasının vedâ haccında bulduklarını gösterir.

Nubayt'ın sahâbîliği genelde vedâ haccında bulunduğunu gösteren rivayetlerden elde edilir. Bu rivayetlerin bir kısmında sadece Nubayt'ın kendisi söz konusu edilir.⁶⁰ Bazısında Nubayt ile babası geçer.⁶¹ Bir kısmında ise kendisi ve babasına ilave olarak amcasının da o ortamda hazır bulunduğu zikredilir.⁶²

⁵⁹ İbn Ebî Hayseme, *Târîh*, 3/14-5.

⁶⁰ İbn Mâce, *İkâmetü's-Salâti ve's-Sünne*, 158 (s. 229); Ebû Dâvûd, *Menâsik*, 62 (s. 334); Nesâî, *Menâsikü'l-Hac*, 198-199 (s. 465). Nubayt'ın sahâbîliğine delalet eden farklı bir rivayeti için bkz. Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sağır*, 1/30.

Nubayt'ın amcasının sahâbîliğine delâlet eden rivayetler Nubayt b. Şarît ve-ya Seleme b. Nubayt'tan (ö. ?) aktarılmıştır. Nubayt'ın ifadeleri genelde *Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn* (ö. 218-9)-*Seleme b. Nubayt-Nubayt veya Ebu Nuaym b. Ebi Hind* (ö. 110)-*Nubayt*⁶³ tarikiyle gelmiştir.⁶⁴ Nubayt'ın rivayetlerinde ifadeleri şu şekildedir: “*Babam ve amcamla haccettim. Babam bana ‘Şu kırmızı devenin sahibi hutbe irad edeni görüyor musun? İşte o, Resûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem'dir’ dedi.*” Bu, İbn Ebî Hayseme'nin de *Târîhi*'nde naklettiği rivayettir.

Nubayt'ın amcasının zikredildiği Seleme'nin ifadeleri ise *Abdülhamîd b. Abdîrrahmân Ebû Yahyâ el-Hımmânî* (ö. 202)-*Seleme b. Nubayt* tarikiyle gelmiştir. Seleme'nin rivayetlerinde ifadeleri şu şekildedir: “*Babam, dedem ve*

⁶¹ Ahmed, *Müsned*, 31/19-20, 22-3; İbn Ebî Âsım, *Âhâd*, 5/284; Tahâvî, *Şerhu Müşkil*, 1/8-9.

⁶² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8/152; Ahmed, *Müsned*, 31/21...

⁶³ İbn Sa'd, *a.g.e.*, 8/152; İbn Ebî Hayseme, *Târîh*, 3/14-5; Ebû Nuaym, *Ma'rîfetü's-Sahâbe*, 5/2662. Ebû Hind eş-Şâmi'den sonra gelen “babam” ifadesini “Ebû Hind eş-Şâmi'nin babası” şeklinde değerlendiren de olmuştur. Bu konuda İbn Hacer'in düzeltmesi için bkz. *İsâbe*, 6/240.

Bu rivayet Dârimî'de de (Salât, 222 (2/1000)) geçer. Ancak senedi *Ebû Nuaym Fadl b. Dükeyn-Seleme b. Nubayt-Nubayt veya Nuaym b. Ebi Hind-(Ebû Kılâbe)* şeklindedir. Dârimî'nin kullandığımız baskısında “*Matbûlarda Nuaym b. Ebi Hind'den sonra “an Ebi Kılâbe” ziyadesinin olduğu ve buna bir mahallin olmadığı*” ifade edilir. Kaynaklarda *Seleme b. Nubayt-Nuaym b. Ebi Hind* zincirinin Nubayt ile devam ettiği görülür. (Bkz. İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 142 (s. 219); İbn Ebî Âsım, *Âhâd*, 3/12; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 6/395-6, 397-8, 10/114; İbn Huzeyme, *Sahîh*, 3/20, 59-60). Konumuzla ilgili hadisin senedi ise dipnotun başında geçtiği üzere *Nuaym-Seleme b. Nubayt-babası veya Nuaym b. Ebi Hind-babası* şeklindedir. Bunlarda Seleme'nin Nuaym vasıtasıyla babasından rivayet ettiğini gösterir şekilde Nuaym'dan sonra *an Ebi kâlê* ifadesi zikredilir. Dârimî'de bu ifade bazı müstensihler tarafından *an Ebi Kılâbe* şeklinde yazılmış olabilir. Seleme'nin babasından semâ'nın bulunmadığını söyleyenler de olduğu için onun babasıyla alakalı bilgiyi Nu'aym aracılığıyla aldığı söylenebilir.

⁶⁴ *Târîhu Vâsıt*'ta Nubayt'ın ifadesi aynen verilmekle birlikte senedi farklıdır. Senedinin son kısmı diğerlerinden farklı olarak *Kurra b. Seleme b. Nubayt-babası veya dedesi aracılığıyla babasından* şeklinde geçmektedir (Bahşel, *Târîhu Vâsıt*, s. 52).

*amcam Nebî sallallâhü aleyhi ve sellem ile beraberdi.*⁶⁵ (Seleme) dedi ki, bana babam haber verip şöyle dedi: 'Nebî sallallâhü aleyhi ve sellem'i arefe akşamı kırmızı deve üstünde hutbe verirken gördüm.'⁶⁶ Seleme'nin rivayetinde zikredilen amca ifadesi iki hususu akla getirir. Ya Seleme b. Nubayt'ın amcası ya da Nubayt'ın amcasıdır. Ancak Nubayt'ın amcası olması daha kuvvetlidir. Çünkü Nubayt'ın "babam ve amcam" şeklinde geçen ifadelerini de Seleme b. Nubayt ondan aktarmıştır. Ebû Nuaym'ın (ö. 430) da Seleme'nin "amcam" ifadesini onun büyük amcası olarak değerlendirdiği görülür. Çünkü Ebû Nuaym, Şarîf'in tanıtımında kardeşinin sahâbî olduğunu belirtirken Seleme b. Nubayt'ın konumuzla ilgili rivayetini nakletmiştir.⁶⁷

Ebû Nuaym, Şarîf'in tanıtımında "Oğlu Nubayt ve kardeşinin de sahâbîliği vardır" diyerek⁶⁸ Nubayt'ın amcasının sahâbî olduğunu belirtmiştir. Ancak onu Şarîf'in kardeşi, Nubayt'ın amcası gibi ifadelerle mübhem raviler içinde ayrı bir maddede tanıtmamıştır. İbn Hacer ise kaynaklardaki Nubayt'ın amcasının sahâbîliğini gösteren rivayetlere temas etmekle birlikte⁶⁹ ne Şarîf ile Nubayt'ın tanıtımında Nubayt'ın amcasının sahâbîliğini ifade etmiş ne de mübhem sahâbîler içinde Nubayt'ın amcasını zikretmiştir. Buradan Nubayt'ın

⁶⁵ Bazı kaynaklarda rivayetin sadece bu kısmı verilir. Bkz. Ahmed, *Züh'd*, s. 233; a. mlf., *İlel*, 2/433, 3/380, Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 3/1485. *İlel*'de bu rivayetin geçtiği ikinci yerde *babam* ifadesi zikredilmemiştir. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*'de Nubayt'ın tanıtımında Himmânî'nin "*Babam, amcam ve dedem Nebî sallallâhu aleyhi ve sellem'i idrak etti*" ifadesini nakletmiştir. Nubayt'ın tanıtımında Himmânî'nin bu şekilde bir ifadesinin aktarılmasının bir anlamı olmaz. Aynı zamanda bu, sened olarak diğer rivayetlere uymaz. Bu yüzden kullandığımız baskının dipnotunda "*Sanki 'an Seleme' düştü*" yazılmıştır. Metin olarak da bu rivayetin diğer rivayetlerden biraz farklı olduğu görülür (*et-Târîhu'l-Kebîr*, 8/137 -ve dn.6-, 138). İbn Hacer, İbn Mende'nin Vekî tarihinden Seleme'nin babası ve dedesinin; Himmânî tarihinden ise Seleme'nin babası, dedesi ve amcasının ashâbdan olduğunu söylediğini rivayet ettiğini bildirmiştir (*İsâbe*, 3/205).

⁶⁶ Ahmed, *Müsned*, 31/21.

⁶⁷ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 3/1485.

⁶⁸ Ebû Nuaym, a.g.e., 3/1485.

⁶⁹ İbn Hacer, *İsâbe*, 3/204-5, 6/240.

amcasının sahabiliğinin ihtilafı olduğu söylenebilir. Nubayt b. Şarît⁷⁰ ve babası Şarît b. Enes⁷¹ ise sahabîler içinde zikredilmişlerdir.

B. Osmân b. Abdillâh el-Adevî

Târîh'te Medine'de oturan sahabîlerin içinde zikredilmiştir.⁷² Tam ismi Osman b. Abdillâh b. Abdillâh b. Sürâka b. el-Mu'temir Ebû Abdillâh el-Kuraşî el-Adevî el-Medenî şeklindedir. Annesi Zeyneb bt. Ömer b. el-Hattâb (ö. ?) olup Hz. Ömer'in en küçük çocuğudur. Osmân b. Abdillâh'ın ananesi ise Fekîhe Ümmü Veled'dir (ö. ?). Osmân b. Abdillâh, Mekke valiliği yapmıştır. Ca'fer b. Kilâb ve ed-Dabâb'ın arasını ıslah eden kişidir. Bu kabileler arasında savaş olmuş ve 37 kişi ölmüştü. Osmân b. Abdillâh'ın 118'de öldüğü belirtilmiştir. Vefatında yaşının 53 veya 83 olduğuna dair farklı rivayetler vardır. Ancak 83 olması onun, gördüğünü belirttiği Ebû Katâde gibi bazı sahabîleri görmesini mümkün kılar. Büsr b. Saîd (ö. 100-1), Câbir b. Abdillâh (ö. 73-8), dayısı İbn Ömer, dedesi Hz. Ömer ve Ebû Hureyre (ö. 57) rivayet ettikleri arasında zikredilmiştir. Doğrudan Hz. Ömer'den rivayetleri ise mürsel (munkatî')dir. Ondan Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zühri (ö. 124), Ubeydullâh b. Ömer el-Umerî (ö. 144-7), Kesîr b. Zeyd el-Eslemî (ö. 158), Muhammed b. Abdirrahmân b. Ebî Zî'b (ö. 159) ve diğerleri rivayet etmiştir. Ebû Zür'a (ö. 264), Nesâî, Dârekutnî (ö. 385) ve İbn Hibbân onun sika olduğunu belirtmişlerdir.⁷³

⁷⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 8/137; İbn Ebî Hâtîm, *Cerh*, 8/505; İbn Hibbân, *Sikât*, 3/418; İbn Kâni', *Mucemü's-Sahâbe*, 3/169; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 5/2703; İbn Abdilberr, *İstiâb*, 1/470; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 4/536; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/316-7; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/531; a. mlf., *Kâşif*, 2/317; İbn Hacer, *İsâbe*, 6/232; a. mlf., *Tehzîb*, 10/417-8; ; Hazrecî, *Hülasatü Tezhîb*, s. 400.

⁷¹ İbn Hibbân, *Sikât*, 3/190; İbn Kâni', *Mucemü's-Sahâbe*, 1/346; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 3/1485-6; İbn Abdilberr, *İstiâb*, s. 337; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 2/369; İbn Hacer, *İsâbe*, 3/204-5.

⁷² İbn Ebî Hayseme, *Târîh*, 2/53. Muhakkik onun, tercemesinde geçtiği üzere sahabîlerden rivayette bulunan biri olmakla birlikte eserde bu şekilde sahabîler içinde zikredildiğini belirtmiştir (İbn Ebî Hayseme, *Târîh*, 2/53, dn. 1).

⁷³ Osmân b. Abdillâh hk. bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 6/230-1; İbn Ebî Hâtîm, *Cerh*, 6/155; İbn Hibbân, *Sikât*, 5/154-5; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 2/749; Bâcî, *Ta'dîl*, 3/1069; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/413-6; Zehebî, *Târîh*, 7/418, a.

Osmân b. Abdillâh'ın rivayetlerinin genellikle Hz. Ömer'den naklettiği merfû hadisler olduğu görülür.⁷⁴ Munkatı' olmayan rivayetleri bazen bir ravi aracılığıyla Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*'e ulaşırken, bu sayı bazen ikiye çıkar. Osmân b. Abdillâh'ın İbn Ömer aracılığıyla naklettiği yolculukta namaz⁷⁵ ve satılması yasaklanan meyve⁷⁶ konularındaki ve Câbir b. Abdillâh aracılığıyla aktardığı binek üzerinde namaz⁷⁷ konusundaki rivayetleri bir ravi aracılığıyla Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*'den naklettiği rivayetlere örnektir. Osmân b. Abdillâh'ın Büsr b. Saîd-Zeyd b. Hâlid el-Cühenî (ö. 78) tarikiyle rivayet ettiği gaziye donatma ve ailesine bakma konulu rivayet ise Osmân b. Abdillâh'ın iki ravi aracılığıyla Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*'den naklettiği rivayetlere örnektir.⁷⁸

İbn Ebî Hayseme, *Târîh*'te Osmân b. Abdillâh'a Medine'deki sahâbîleri zikrettiği 124 kişi⁷⁹ arasında 55. sırada yer verip tanıtımında hakkında hiçbir bilgi

mlf., *Kâşif*, 2/9; İbn Hacer, *Tehzîb*, 7/129-31; Hazrecî, *Hulâsa*, 1/260. İbn Hacer, Osmân b. Abdillâh'ın babası Abdullâh b. Abdillâh'ı *İsâbe*'nin(5/62) “Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem* zamanında doğmuş ve onun vefatında temyiz yaşının altında olanları” sıraladığı 2. kısmında verirken dedesi Abdullâh b. Sürâka'yı *İsâbe*'nin (4/75) “Sahâbîliği rivayetlerle sabit olanları” sıraladığı 1. kısmında zikretmiştir.

⁷⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/310, 5/351; Ahmed, *Müsned*, 1/277-8; 1/442; İbn Mâce, el-Mesâcid ve'l-Cemâa, 1 (s. 140-1); Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 1/217-8; İbn Hibbân, *Sahîh*, 4/486, 10/486. Bunlar gaziye gölgeleme, donatma ve/veya mescid inşasıyla alakalı rivayetlerdir.

⁷⁵ Ahmed, *Müsned*, 8/302, 9/55; İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/245-6; İbn Hibbân, *Sahîh*, 6/460.

⁷⁶ Ahmed, *a.g.e.*, 9/55, 9/119; Tahâvî, *Şerhu Müşkil*, 6/54-5; Taberânî, *el-Mu'cemül-Kebîr*, 12/339.

⁷⁷ Buhârî, *Meğâzî*, 33 (s. 785).

⁷⁸ İbn Hibbân, *Sahîh*, 10/490; Taberânî, *el-Mu'cemül-Kebîr* 5/246; a. mlf., *el-Mu'cemül-Evsat*, 8/84.

⁷⁹ Kûfe'deki sahâbîlerin sıralandığı yerde olduğu gibi Medine'deki sahâbîlerin sıralandığı yerde de farklı hususlar dikkate alınarak sahâbî sayısı farklı zikredilebilir. Burada 116. ve 120. sıradakilerin ismi altlarında geçen rivayetlere bakılarak muhakkik tarafından eklenmiştir. Bu şekilde bakıldığında 124 alt başlıkta sahâbîler sıralanmış olur. Burada bu sayı esas alınmıştır. 9 kişinin sahâbîliği de bu kişilerin tanıtımı esnasında anlaşılır. Bunlar da eklenince sayı 133'e çıkar. Bu sayıya 20 kişi-

vermemiştir.⁸⁰ Ancak Osmân b. Abdillâh'ın 118'de ölmesi sahâbî olmadığını gösterir. Onun sahâbîler aracılığıyla Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*'den rivayette bulunması ve temel sahâbe edebiyatında zikredilmemesi bunu destekler. *Târih*'te sahâbîler içinde geçmesi ise eserin aktarımında meydana gelmiş bir yanlışlıktan kaynaklanıyor olsa gerektir.

III. Muhakkikin Tercihinden Kaynaklanan Sebeplerle Sahâbî Zannedilenler

A. Yezîd b. Abdîrahmân b. Ebî Âsım Ebû Hâlid el-Hemdânî ed-Dâlânî

Târih'te Kûfe'deki sahâbîler sıralanırken "Ebû Hâlid: O, Yezîd b. Abdîrahmân b. Ebî Âsım el-Hemdânî ed-Dâlânî'dir" şeklinde adı koyu olarak zikredilip altında şu sened verilmiştir: "Bize bunu Ebû Nuaym, Hasen b. Sâlih'ten; o, Mûsâ b. Âişe'den; o da Abdurrahmân b. Âsım el-Hemdânî'den (naklen) söyledi."⁸¹

Bu sened muhtemelen sondaki kişinin Yezîd'in babası olduğunu göstermek amacıyla aktarılmıştır. Ancak koyu yazılan ifade ile altındaki sened Yezîd'in dedesinin adının Âsım mı, yoksa Ebû Âsım mı olduğunda bir ihtilaf oluşturur.

Kaynaklarda Yezîd b. Abdîrahmân adında bir sahâbî geçmemekle birlikte sonraki tabakalar içinde bu isme *Târih*'te hakkında zikredilen bilgiler çerçevesinde en çok benzeyen kişi Ebû Hâlid ed-Dâlânî olarak meşhur olan ravidir. İsmının Yezîd b. Abdîrahmân b. Ebî Selâme olduğu söylenmiştir. Dedesinin ismi hakkında Âsım, Hind, Vâsıt ve Sâkıt/Sâbit ifadeleri kullanılmıştır. Kûfeli etbeu't-tâbiinden olduğu ve 100 yılında öldüğü belirtilmiştir.⁸² Bu kişi aradı-

lik ve 10 kişilik grup halinde hicret ettikleri belirtilenlerden ismi zikredilmeyenler ve hicret edenleri misafir eden Abdülmünzîroğulları dâhil değildir.

⁸⁰ İbn Ebî Hayseme, *Târih*, 2/52-3.

⁸¹ İbn Ebî Hayseme, *a.g.e.*, 3/31.

⁸² Bu kişi hakkında bkz. Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 8/346-7; İbn Ebî Hâtîm, *Cerh*, 9/277; İbn Hacer, *Tehzîb*, 12/82-3. Bu kişinin bazı merfû rivayetleri için bkz. Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 133 (s. 475); Edeb, 101 (s. 909); Tirmizî, *Tahâre*, 57 (s. 29); Edeb, 5 (s. 617).

ğımız kişinin nesebindeki “Ebû Selâme” künyesi dışında aradığımız kişinin özelliklerine sahiptir.

Târîh'te Yezîd'in, babası olduğu gösterilmek istenen Abdurrahmân b. Âsım el-Hemdânî ile ilişkisine bakıldığında bunun, Yezîd'in dedesinin ismi hakkında Âsım'ın da söylendiğini belirten kaynaklara uygun olduğu görülür.⁸³

Târîh'teki rivayete bakıldığında ise bunun İbn Ebî Şeybe'nin *Musannefi*'nde geçtiği görülür. Bu, Mûsâ b. Ebi Âişe'nin, Abdurrahmân b. Ebi Âsım'dan rivayetidir.⁸⁴ *Târîh*'te Mûsâ b. Ebî Âişe ve Abdurrahmân b. Ebî Âsım isimlerindeki “Ebî” ifadeleri zikredilmemiştir. Buradan ise Yezîd b. Abdurrahmân'ın babası Abdurrahmân b. Ebî Âsım olarak anlaşılır. *Târîh*'te başlıkta Yezîd b. Abdurrahmân'ın dedesinin Ebû Âsım olarak zikredilmesiyle de bu kaynağa uyum sağlanmış olur.

Ancak Yezîd'in dedesinin isminin de anlaşılmasını sağlayan babasının isminin Abdurrahmân b. Âsım⁸⁵ mı yoksa Abdurrahmân b. Ebî Âsım mı olduğu incelendiğinde Abdurrahmân b. Ebî Âsım olması daha muhtemel gözüktür.⁸⁶ Çünkü el-Hemdânî ed-Dâlânî nisbesi, Kûfe olması ehlinden olması ve ondan Mûsâ b. Ebî Âişe'nin rivayet etmesi bunu gösterir.

Sonuçta Yezîd b. Abdurrahmân isimli rivayetler ile *Târîh*'te tanıtımı için zikredilen senedin incelenmesiyle araştırdığımız kişinin Ebû Hâlid ed-Dâlânî olarak tanınan ravi olduğu anlaşılmıştır. Bu kişi ile tanıtımında zikredilen Abdurrahmân b. Ebî Âsım'ın sahâbî olmadıkları görülmüştür. Burada şu husus da fark edilmiştir ki *Târîh*'te Yezîd'in zikredilme sebebi kendisinin sahâbî olarak zikredilmek istenmesi değil, kendisinden önce tanıtılan sahâbînin naklettiği rivayetin senedinde geçmesi ve açıklanmak istenmesidir. Kûfe'deki 97 sahâbî içinde 62. sırada zikredilen Abdurrahmân b. Ebî Akil'in

⁸³ İbn Hacer, *Tehzîb*, 12/82.

⁸⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/266.

⁸⁵ Abdurrahmân b. Âsım hk. bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 5/330; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 5/269; İbn Hıbbân, *Sikât*, 5/110; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17/194-5; Zehebî, *Kâşif*, 1/632; İbn Hacer, *Tehzîb*, 6/202; Hazrecî, *Hulâsa*, s. 229.

⁸⁶ Abdurrahmân b. Ebî Âsım hk. bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 5/330; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 5/269; İbn Hıbbân, *Sikât*, 7/85. Bu kişinin diğer bir rivayeti için bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/365.

tanıtımında geçen rivayetin senedinde Ebû Hâlid el-Esedî olarak geçen Yezîd b. Abdirrahmân, bu rivayette mezkûr sahâbîden üç önceki ravidir.

B. Zâzân Ebû Ömer

Târih'te Kûfe'deki sahâbîlerin içinde zikredilmiştir.⁸⁷ 82'de öldüğü belirtilen Zâzân'ın kaynaklarda hep tâbiûndan olduğu ifade edilmiştir.⁸⁸ Onun rivayetlerine bakıldığında çoğu rivayetinde bir sahâbî aracılığıyla Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*'den rivayette bulunduğu görülür. Âişe (ö. 57-8),⁸⁹ Ali (ö. 40),⁹⁰ Berâ b. Âzib (ö. 72),⁹¹ Cerîr b. Abdillâh (ö. 51),⁹² Ebû Hu-reyre,⁹³ Huzeyfe (ö. 35-6),⁹⁴ İbn Abbâs (ö. 68),⁹⁵ İbn Mes'ûd (ö. 32-3),⁹⁶ İbn Ömer,⁹⁷ Selmân (ö. 33-7),⁹⁸ Ümmü Seleme (ö. 59)⁹⁹ ve Vâkîd mevlâ Resûlillâh (ö. ?)¹⁰⁰ *radıyallâhü anhüm* bu sahâbîlerdendir. Bazı rivayetlerde ise Zâzân'ın iki ravi aracılığıyla Hz. Peygamber *sallallâhü aleyhi ve sellem*'den rivayette

⁸⁷ İbn Ebî Hayseme, *Târih*, 3/19.

⁸⁸ Zâzân hk. bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/340-1, 390, 3/71, 9/46; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 4/265; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 3/614; İbn Hibbân, *Sikât*, 4/265-6; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/263-5; Zehebî, *Târih*, 6/64-6; a. mlf., *Kâşif*, s. 400; a. mlf., *Iber*, 1/69; İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/302-3; Hazrecî, *Hulâsa*, s. 130.

⁸⁹ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 9/46.

⁹⁰ Ebû Dâvûd, *Tahâret*, 98 (s. 47).

⁹¹ İbn Mace, *Cenâiz*, 37 (s. 272), *Fiten*, 22 (s. 664-5); Ebû Dâvûd, *Cenâiz*, 68 (s. 578), *Sünne*, 27 (s. 860); Nesâî, *Cenâiz*, 81 (s. 320).

⁹² Ahmed, *Müsned*, 31/512, 514; İbn Mâce, *Cenâiz*, 39 (s. 273).

⁹³ Ahmed, *a.g.e.*, 15/119.

⁹⁴ Tayâlisî, *Müsned*, 1/352.

⁹⁵ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 4/244; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 12/105; a. mlf., *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 3/122.

⁹⁶ Ahmed, *Müsned*, 6/183; 7/260; 343; Dârimî, *Rikâk*, 58 (3/1826); Nesâî, *Sehv*, 46 (s. 208).

⁹⁷ Müslim, *Vasıyye*, 8 (s. 682); Eşribe, 6 (s. 829); Ebû Dâvûd, *Edeb*, 135 (s. 934); Tirmizî, *Eşribe*, 5 (s. 429), *el-Birr ve's-Sıla*, 54 (s. 450-1), *Sıfatü'l-Cenne*, 25 (s. 578); Nesâî, *Eşribe*, 37 (s. 846).

⁹⁸ Ahmed, *Müsned*, 39/135-6; Ebû Dâvûd, *Et'ime*, 12 (s. 677).

⁹⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 23/394.

¹⁰⁰ Taberânî, *a.g.e.*, 22/154.

bulunduğu gözlenir.¹⁰¹ Az sayıda mürsel rivayeti bulunan¹⁰² Zâzân'ın Ali,¹⁰³ Berâ',¹⁰⁴ Huzeyfe,¹⁰⁵ İbn Mes'ûd,¹⁰⁶ Selmân¹⁰⁷ *radıyallâhü anhüm*'den naklettiği mevkûf rivayetler de vardır.

Kaynaklarda belirtildiği ve rivayetlerinde de görüldüğü üzere Zâzân bir sahâbî değil, tâbiüdür. Bununla birlikte İbn Ebî Hayseme de onu sahâbî olarak zikretmeyi amaçlamamış; sadece bir sahâbînin tanıtımında geçen râvî olarak tanıtılmak istemiştir. Bu durum Zâzân'ın rivayetlerinin incelenmesi sonucunda bir rivayetinin¹⁰⁸ *Târîh*'te kendinden iki önce zikredilen Cerîr b. Abdillâh'ın tanıtımında zikredildiğinin fark edilmesiyle anlaşılmıştır. Bu rivayetin senesinde Cerîr'in bir öncesinde Zâzân, Zâzân'ın öncesinde ise Ebu'l-Yakzân geçmiştir.

Cerîr'in tanıtımından sonra ise önce Ebu'l-Yakzân, sonra Zâzân adlı raviler –koyu yazılarak- ayrı ayrı açıklanmıştır. Ebu'l-Yakzân altında onun isminin Osmân b. Umeyr olduğunu gösteren bir sened aktarılmıştır. Zâzân'ın tanıtı-

¹⁰¹ Zâzân'ın *Hubeyb b. Abdirrahmân b. Hubeyb-teyzesi Üneyse bt. Hubeyb* tariki aracılığıyla Hz. Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*'den naklettiği rivayet için bkz. Taberânî, *a.g.e.*, 24/191.

Zâzân'ın *Uleym-Abs/Âbis el-Ğifârî* aracılığıyla (bazı rivayetlerde doğrudan Abs/Âbis aracılığıyla) naklettiği merfû bir rivayet için bkz. Ahmed, *Müsned*, 25/427; İbn Ebî Âsım, *Âhâd*, 2/269; Tahâvî, *Şerhu Müşkil*, 4/5, 8; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* 18/34-36, 18/37; a. mlf., *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 1/340.

¹⁰² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 9/36.

¹⁰³ Abdürrezzâk, *Musannef*, 3/34; İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, 1/105, 161, 2/94.

¹⁰⁴ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, 13/368.

¹⁰⁵ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, 15/90-1, 119.

¹⁰⁶ Abdürrezzâk, *Musannef*, 1/447-8; İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, 2/368 (Zâzân, İbn Mes'ûd'un bu kaynaklarda zikredilen ifadesini doğrudan değil, er-Rabî' b. Haysem aracılığıyla nakletmiştir).

¹⁰⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 6/241.

¹⁰⁸ Bu, Cerîr b. Abdillâh'ın Hz. Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*'den naklettiği uzun bir rivayettir. (Tayâlisi, *Müsned*, 2/54-5; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 3/322; Ahmed, *Müsned*, 31/496, 512, 514, 545-6; İbn Mace, *Cenâiz*, 39 (s. 273); Tahâvî, *Şerhu Müşkil*, 7/258-60). Kaynaklarda genelde parça parça yer alan bu rivayetin, *Târîh*'te “*Kabrin kibleye bakan kenarını ölünün gireceği kadar yarmak bize, kabrin dibinin orta kısmını derinleştirerek yarmak başkalarına aittir*” kısmı aktarılmıştır.

mında ise Zâzân'ın kendisine birinin bir şey söylediğini bildirdiği -yazmasında silik olduğundan okunamadığı belirtilen- bir ifade aktarılmıştır.

Zâzân'ın, Cerîr'in tanıtımında geçen rivayetin senedinde geçen bir kişi olarak açıklanmış olması doğrudan *Târih*'ten anlaşılmalıya imkân verir durumdadır. Ancak sahâbîlerin sıralandığı bir yerde bu kişinin isminin de baskıda koyu yazılması onun sahâbî olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Bu durum Ebu'l-Yakzân için de geçerlidir.

Ebu'l-Yakzân künyeli sahâbî temel sahâbe edebiyatında zikredilmiştir. İbn Abdilberr ve İbnü'l-Esir, ismi hakkında sadece Ebu'l-Yakzân bilgisini verdikleri kişiyi tanıtmışlardır. İbn Hacer bu kişi ile birlikte bu künyeye sahip Ammâr b. Yâsir el-Absî adlı kişiden de bahsetmiştir. Bu eserlerde mutlak olarak zikredilen Ebu'l-Yakzân hakkında onun Mısır'da ikamet eden sahâbîler içinde zikredildiği ve ondan Ebû Âişe'nin rivayette bulunduğu aktarılmıştır.¹⁰⁹ Ancak ilgili tezde sahâbîler içinde zikredilen Ebu'l-Yakzân Osmân b. Umeyr'in bununla bir alakası olmadığı da açıklığa kavuşmuştur. Bu kişi, sahâbî Ebu'l-Yakzân olmayıp Cerîr'in tanıtımındaki rivayetin senedinde de geçtiği üzere sonraki tabakalardan bir ravidir.

Târih'te raviler tanıtılırken önce isimleri yazılmış, sonra haklarında açıklamalar yapılmıştır. Baskıda ayrıca tanıtılan ravi isimleri koyu yapılarak verilmiştir. Râvîlerin tanıtımında bazen bazı rivayetleri de aktarılmıştır. Ancak İbn Ebî Hayseme, özel olarak tanıttığı râvî olmamakla birlikte zaman zaman rivayetlerde geçen râvîlerle ilgili açıklamalarda da bulunmuştur. Bu tezde de belirtilmiş¹¹⁰ ve buna bir rivayetin senedinde geçen Habîb b. Ebî Sâbit (ö. 119 veya 122) adındaki râvî örnek verilmiştir.¹¹¹ Bir rivayetten sonra açıklanmak istenen Habîb b. Ebî Sâbit hakkında iki sened aracılığıyla birinde onun sika olduğu, diğerinde ona "İbn Hindî" dediği nakledilmiştir. Bu örnekte görüldüğü gibi genelde bir rivayetin senedinde geçiş hakkında açıklanma yapılmak

¹⁰⁹ İbn Abdilberr, *İstîâb*, s. 866; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, 5/333-4; İbn Hacer, *İsâbe*, 7/218.

¹¹⁰ "İbn Ebî Hayseme'de Sahâbe Bilgisi", s. 33.

¹¹¹ İbn Ebî Hayseme, *Târih*, 1/225.

istenen râvide ismi ayrıca zikredilmeden doğrudan senedler zikredilerek hakkında bilgi aktarma yolu izlenmiştir.¹¹²

Yezîd, Zâzân ve Ebu'l-Yakzân'ın tanıtımlarında ise durum farklıdır. Bir sahâbînin tanıtımında bir rivayetinin verilmesinden sonra diğer sahâbîler de yapıldığı gibi bunların da isimlerinin koyu olarak verilmesi ve altlarında açıklamalara yer verilmesi onların da sahâbî olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

Sonuç

“İbn Ebî Hayseme'de Sahâbe Bilgisi” adlı yüksek lisans tezinde temel sahâbe edebiyatında zikredilmedikleri halde İbn Ebî Hayseme'nin *Târîh* adlı eserinde sahâbî olarak gözüken sekiz kişinin incelenmesi sonucunda şu sonuçlara ulaşılmıştır: Bunların dördü sahâbîdir. Ancak isimleri *Târîh*'te farklı şekilde zikredilmiştir. Biri bazı rivayetlerde sahâbî olarak gözüktür; ama sahâbe edebiyatında çoğunluk tarafından zikredilmediğinden kendisinin sahâbîliği ihtilaflıdır. Bir diğerini İbn Ebî Hayseme sahâbîler içinde zikretmekle birlikte kaynaklar onun tâbî olduğunu belirtmişlerdir. İkisi ise *Târîh*'te aslında sahâbî olarak gözükmeyen fakat baskıdaki zikredilme şekilleri sebebiyle sahâbî zannedilerek zikredilen kişilerdir.

Sahâbî olmakla birlikte isimleri *Târîh*'te farklı olarak zikredildiği düşünülen dört kişi Ebû Meczee b. Zâhir, el-Haşhâşü'l-Anberî'nin oğlu, Nâfi' b. Abdilhâris ve Abdullâh b. Ka'b b. Âsım'dır. Bu kişiler *Târîh*'te sırasıyla Meczee b. Zâhir, Haşhâş'ın babası, Nâfi' b. Abdirrahmân ve Ubeydullâh b. Ka'b b. Âsım olarak zikredilmişlerdir. Bunların farklı yazılmaları eserin yazarı, eserin aktarımında bulunmuş müstensihler veya muhakkik tarafından meydana gelmiş olabilir. Bilhassa ulaşan nüshalarda silik olduğu belirtilen yerlerin olması, bazen yazılışların farklı gözüktüğünün belirtilmesi, bazen de silik veya farklı yazım olup olmadığı belirtilmeksizin ifadelerin farklı zikredilmesi eserin tahkikinde karşılaşılan durumların farklı yazımlarda biraz daha etkili olduğunu gösterir.

¹¹² Bazı örnekler için bkz. İbn Ebî Hayseme, *Târîh*, 1/229-30, 2/94, 2/123, 124, 242.

Bazı rivayetlerde sahâbî olarak gözükmekle birlikte sahâbe edebiyatında çoğunlukla sahâbiliğine değinilmediğinden sahâbiliği ihtilaflı olan kişi Nubayt b. Şarît'ın amcasıdır. Diğer kaynaklarda tâbiûndan olduğu belirtilmekle birlikte İbn Ebî Hayseme'nin Medine'deki sahâbîler içinde zikrettiği kişi Osmân b. Abdillâh el-Adevî'dir. Osmân b. Abdillâh'ın sahâbîler içinde zikredilmesi eserin aktarımında meydana gelmiş bir hatadan kaynaklanıyor olabilir.

Son iki kişi ise *Târîh*'te aslında sahâbî olarak gözükmeyen fakat eserin baskısının etkisiyle sahâbî zannedilmiş kişilerdir. Bunlardan Yezîd b. Abdirrahmân b. Ebî Âsım Ebû Hâlid ed-Dâlânî etbeu't-tâbiünden ve Zâzân Ebû Ömer ise tâbiûndan olan bir râvîdir. Bunlar, öncelerinde zikredilen rivayetin senedinde geçtiğinden tanıtılmak istenmişlerdir. *Târîh*'te zaman zaman senedde verilen râvîler hakkında açıklama yapılma ihtiyacı hissedilmiş; ama isimleri ayrıca yazılıp altında açıklama yapılması şeklinde bir yol izlenmeyip genelde sened zikredilerek haklarında bilgi verilmiştir. Ancak baskıda bu kişilerin, sahâbîlerin sıralandığı yerde diğer zikredilen sahâbîlerde yapıldığı gibi isimlerinin koyu yazılması ve altında tanıtımlarına yer verilmesi onların da sahâbî olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Baskıda sahâbîlerin sıralanacağı belirtilen başlığa uygunluk açısından sahâbîler dışındaki isimlerin koyu olarak verilmemesi, bu râvîlerin durumunu daha anlaşılır kılar.

Kaynakça

- Abdürrezzâk, Ebû Bekir b. Hemmâm es-San'ânî (ö. 211/827), *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî, Karachi, el-Meclisü'l-İlmî, el-Mektebü'l-İslâmî, 1970/1390-1983/1403, 12 c.
- Ahmed, Ebû Abdillâh b. Hanbel eş-Şeybânî (ö. 241/855), *Fezâilü's-Sahâbe*, thk. Vasiyyullâh b. Muhammed Abbâs, Cidde, Tab'u Bihâri'l-İlmi ve'n-Neşr, 1983/1403, 2 c.
- *el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*, Dr. Vasiyyüllâh b. Muhammed Abbâs, Beyrut, el-Mektebü'l-İslâmî, Riyâd, Dâru'l-Hânî?, 1988/1408, 4 c.
- *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arneût ve Âdil Mürşid, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1995/1416-2001/1421, 50 c.
- *ez-Zühd*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983/1403, 460 s.
- Aydınlı, Abdullah, "İbn Ebû Hayseme", *DİA*, İstanbul, 1999, 19/434
- el-Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef (ö. 474/1081), *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li Men Harrece anhü'l-Buhârî fi'l-Câmi's-Sahîh*, thk. Ahmed el-Bezzâr, t.y., 3 c.

- Bahşel, Ebu'l-Hasen Eslem b. Sehl el-Vâsîti (ö. 292/905), *Târîhu Vâsîti*, thk. Korkîs Avvâd, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 1986/1406, 359 s.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (ö. 256/869-70), *es-Sahîh*, thk. Ebû Suheyb el-Keramî?, Riyâd, Beytü'l-Efkâr, 1998/1419, 1751 s.
- et-Târîhu'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1407/1986, 9 c.
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân (ö. 255/868), *Müsnedü'd-Dârimî (el-Ma'rûf bi Süneni'd-Dârimî)*, thk. Huseyn Selim Esed ed-Dârânî, Dâru'l-Muğni, 2000/1421, 4 c.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/889), *es-Sünen*, hadislere hüküm ve ta'likler: Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, i'tinâ: Ebû Abîde Meşhûr b. Hasen Âli Selmân, Riyâd, Mektebetü'l-Meârif, t.y., 1195 s.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfehânî (ö. 430/1038), *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî, Riyâd, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, 1998/1419, 7 c.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsilî (ö. 307/919), *el-Müsned*, thk. Huseyn Selim Esed, Beyrut, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1986/1406-1992/1412, 14 c.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf en-Nemerî (ö. 463/1071), *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Âdil Mürşid, Dâru'l-A'lâm, 2002/1423, 1025 s.
- İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed eş-Şeybânî (ö. 287/900), *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, thk. Dr. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbire, Riyâd, Dâru'r-Râye, 1991/1411, 6 c.
- İbn Ebî Hâtım, Ebû Abdirrahmân Abdurrahmân er-Râzî (ö. 327/938), *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1952/1371-1953/1373, 9 c.
- İbn Ebî Hayseme, Ebû Bekir Ahmed b. Züheyr (ö. 279-892-3), *et-Târîhu'l-Kebîr*, thk. Salâh b. Fethî Helel, Kâhire, el-Fârûku'l-Hadîse, 1424/2004, 4 c.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah el-Kûfî (ö. 235/849), *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, thk. Muhtâr Ahmed en-Nedvî ve Abdülhâlik el-Efgânî, Bombay, Dâru's-Selefiyye, 1983/1403, 15 c.
- *el-Müsned*, thk. Âdil b. Yûsuf Ebû Abdirrahmân el- el-Azâzî ve Ahmed b. Ferîd Ebu'l-Fevâris el-Mezîdî, Riyâd, Dâru'l-Vatan, 1997/1418, 2 c.
- İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Ali el-Cezerî (ö. 630/1233), *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 1390/1970, 6 c.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî (ö. 852/1448-9), *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1853, 9 c.
- *Nüzhetü'n-Nazar Şerhu Nuhbeti'l-Fiker*, thk. Ebû Ubeyde el-Alâ' b. Muhammed b. Abdilğânî, Dâru İbn Receb, 1427/2006, 208 s.
- *Tehzîbü't-Tehzîb*, Haydarâbâd, Matbaatü Meclisi Dâiratü'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, h. 1325-7, 12 c.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed el-Büstî (ö. 354/965), *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balbân*, thk. Şuayb el-Arneût, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1993/1414, 18 c.
- *es-Sikât*, thk. Dr. Muhammed Abdülmuîd Han, Haydarabad, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1973/1393, 9 c.

- İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed es-Sülemî (ö. 311/924), *es-Sahih*, thk. Dr. Muhammed Mustafâ el-A'zamî, Beyrut, Mektebül-İslâmî, 1980/1400, 4 c.
- İbn Kânî', Ebu'l-Huseyn Abdülbâkî (ö. 351/962), *Mu'cemü's-Sahâbe*, thk. Salâh b. Sâlim Ebû Abdirrahmân el-Mısrâtî, Mektebetü'l-Ğurabâü'l-Eseriyye, t.y., 3 c.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kazvîni (ö. 273/887), *es-Sünen*, hadislere hüküm ve ta'likler: Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, i'tinâ: Ebû Abide Meşhûr b. Hasen Âli Selmân, Riyâd, Mektebetü'l-Meârif, t.y., 849 s.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed ez-Zührî (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Dr. Ali Muhammed Ömer, Kâhire, Mektebetü'l-Hâncî, 2001/1421, 11 c.
- el-Mizzî, Ebu'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân (ö. 742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, thk. Dr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 1992/1413, 35 c.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *es-Sahih*, Beytül-Efkâr grubu, Riyâd, Beytül-Efkâr, 1998/1419, 1473 s.
- *el-Münferidât ve'l-Vuhdân*, thk. Dr. Abdülgaffâr Süleymân el-Bündârî, es-Saîd b. Besyûni Zağlûl, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988/1408, 288 s.
- en-Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *es-Sünen*, hadislere hüküm ve ta'likler: Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, i'tinâ: Ebû Abide Meşhûr b. Hasen Âli Selmân, Riyâd, Mektebetü'l-Meârif, t.y., 1027 s.
- et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk. Târik b. Avdillâh b. Muhammed Ebu'l-Muâz, Abdülmuhsin b. İbrâhîm Ebu'l-Fadl el-Huseynî, 1995/1415-6, Kâhire, Dâru'l-Harameyn, 10 c.
- *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Hamdî Abdülmecîd Ebû Mustafâ es-Silefî, Kâhire, Mektebetü İbn Teymiyye, 1397, 25 c.
- *el-Mu'cemü's-Sağîr*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983/1403, 2 c.
- et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed (ö. 321/933), *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, thk. Şuayb el-Arneût, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1994/1415, 16 c.
- et-Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd (ö. 204/819), *el-Müsned*, thk. Dr. Muhammed b. Abdilmuhsin et-Türkî, Hicv li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1999/1420, 4 c.
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), *es-Sünen*, hadislere hüküm ve ta'likler: Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, i'tinâ: Ebû Abide Meşhûr b. Hasen Âli Selmân, Riyâd, Mektebetü'l-Meârif, t.y., 1106 s.
- ez-Zehabî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed (ö. 748/1347-8), *el-Kâşif fi Marifeti Men lehü Rivâyetün fi'l-Kütübi's-Sitte (ve Hâşiyetühü Burhânüddin İbrâhîm b. Muhammed Ebu'l-Vefâ sibtu İbni'l-Acebî el-Halebî)*, thk. Muhammed Avvâme ve Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb, 1992/1413, 2 c.
- *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*, thk. Dr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2000/1421, 53 c.